

УДК 631.11

М. В. Тимоць,

старший викладач,

Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького

НАЙВАЖЛИВІШІ ПЕРЕДУМОВИ ПОЛІПШЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ У АПК КАРПАТСЬКОГО МАКРОРЕГІОНУ

Досліджено стан використання, поліпшення та збереження земельних ресурсів Карпатського макрорегіону. Запропоновано ряд заходів, спрямованих на підвищення ефективності відтворювального процесу земель.

The article researches the conditions of using, improving and keeping of the land resources of the Carpathian macroregion. It proposes some measures for rising the of recreative process of lands.

Ключові слова: поліпшення, збереження, охорона, використання, відтворення, інвестиції, родючість.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відтворення земельних ресурсів аграрного сектора Карпатського макрорегіону нині в абсолютній своїй більшості спрямовується на розв'язання економічних інтересів суб'єктів господарювання та здійснюється без належного врахування науково-обґрунтованих потреб збереження, поліпшення та охорони земель.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Поліпшення, збереження та охорона земельних ресурсів є однією з найважливіших складових процесу організації земельного господарства. Саме тому зазначені складові відтворення земельних ресурсів є нині предметом дослідження багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, якими звертається увага на організацію відтворення земель АПК таким чином, щоби гармонічно поєднувати одночасне розв'язання економічних, екологічних та соціальних потреб суспільства з урахуванням засад їх збереження та охорони.

Досліджуючи стан та рівень недостатності дотримання заходів використання, збереження та поліпшення природно-ресурсного потенціалу на початку XXI століття, відомий вітчизняний учений-онтолог М. Руденко зазначав: "Ми знищуємо те, що меншою мірою належить нам, а незмірно більшою — нашим нащадкам" [2, с. 5].

Таке твердження українського мислителя є економіко-філософським баченням майбутнього, яке слід взяти нині за основу в процесі запровадження якісно нових засад до відтворювального процесу земельних ресурсів.

Особлива важлива роль при цьому належить державі. Відомо, що земля відноситься до найважливішого загальнонаціонального природного ре-

сурсу, що призначений для задоволення потреб всього суспільства. Тому вона має бути особливим предметом уваги за її раціональним використанням, перш за все, органів державної влади.

У нинішніх умовах необхідно кардинально змінити ставлення держави до охорони земельного фонду. Землю треба охороняти не лише від самовільного захоплення та розбазарювання, а перш за все від деградації. Ми фактично експлуатуємо родючість ґрунту, яка не належить нам, а є власністю наших дітей та онуків [3, с. 39].

Формування та запровадження ринкової моделі в аграрному секторі Карпатського макрорегіону радикально вплинуло не лише на умови відтворення земельних ресурсів, а й призвело також до ряду негативних наслідків, в числі яких — зростання еродованості ґрунтів та дегуміфікації земель, швидкі темпи засміченості та забрудненості полів, збільшення площ надмірно кислих ґрунтів, що в кінцевому результаті призвело до зниження родючості сільськогосподарських земель та значно ускладнило організацію їх збереження та поліпшення на якісно нових засадах господарювання. Саме тому одним з найважливіших напрямів підвищення раціональності організації земельного господарства в умовах ринкової моделі господарювання є організація процесу відтворення земельних ресурсів, який би спрямовувався не лише на підвищення продуктивності земельних угідь, а й поліпшення їх екології, сприяв зменшенню засміченості та забрудненості.

Реалізація заходів поліпшення використання, збереження та охорони земель потребує, перш за все, змінити ставлення окремих суб'єктів діяльності до землі, оскільки вона, як відомо, є живим організмом, який потребує адекватного ставлення до неї. Землю не можна обманути, а її поліпшення та збереження забезпечує, як правило, адекват-

ний результат [5, с. 7]. Таким чином, стратегічним напрямом відтворення земельних ресурсів у АПК Карпатського макрорегіону має стати усвідомлене ставлення суб'єктів господарювання до потреби організації відтворювального процесу таким чином, щоби одночасно поєднувалися використання, збереження, поліпшення та охорона земель.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити та оцінити рівень і стан використання, збереження, поліпшення земельних ресурсів АПК у Карпатському макрорегіоні. Розкрити передумови організації земельного господарства на засадах сталого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Запровадження ринкових засад до організації земельного господарства в аграрному секторі Карпатського макрорегіону призвело до кардинальних змін у характері земельних відносин, які стосуються, насамперед, приватної власності на землю, а також запровадження нових засад відтворення земельних ресурсів. Йдеться про розширення прав суб'єктів володіння та користування землею щодо приватизації землі та підвищення продуктивності використання, збереження, поліпшення та охорони земельних паїв. Відтворювальний процес земельних ресурсів повинен забезпечувати також органічне поєднання розв'язання екологічних і соціальних проблем на селі.

Аналіз та оцінка результативності застосування саме таких підходів до організації земельного господарства в Карпатському макрорегіоні засвідчує, що земельна та аграрна реформи в сільському господарстві не забезпечили очікуваних позитивних зрушень, а призвели до дальнішої деградації та занепаду сільськогосподарських земель. Насамперед, це стосується зменшення кількості поживних речовин в ґрунті. Зокрема, за останні вісім років вміст гумусу знизився з 3,24 до 3,21%, середньозважений вміст рухомого фосфору в ґрунтах зменшився зі 142,4 мг на 1 кг ґрунту до 116,9 мг/кг, а калію — зі 106,1 до 99,9 мг/кг ґрунту [4, с. 10]. Результати погіршення якісного складу ґрунтів в АПК Карпатського макрорегіону призвели до того, що користувачі земельних ділянок організовують відтворювальний процес без дотримання науково-обґрунтованих агротехнічних норм ведення сільського господарства, що в кінцевому рахунку виснажує землю, погіршує екологію, не дає можливості належним чином розв'язувати соціальні проблеми на селі тощо.

Відомо, що поліпшення якісного стану, підвищення родючості ґрунтів досягається завдяки додатковому внесенню в ґрунт органічних та міне-

Таблиця 1. Внесення добрив під сільськогосподарські культури за 1990—2008р.р.* (сільськогосподарські підприємства; на 1 га посівної площі)

	1990	2000	2004	2005	2006	2007	2008
Внесено мінеральних добрив під всі посіви, кг поживних речовин	141	13	29	32	40	51	57
в т.ч.:							
- азотних	59	10	20	22	27	33	40
- калійних	39	1	4	4	6	8	8
- фосфорних	43	2	5	6	7	10	9
Внесено органічних добрив під всі посіви, тонн	8,6	1,3	0,8	0,8	0,7	0,7	0,6

* За даними Держкомстату України

ральних добрив. Офіційні дані статистики засвідчують, що за останні роки в Україні спостерігається негативна динаміка обсягу внесених добрив у розрахунку на 1 га. Насамперед, це стосується сільськогосподарських підприємств (табл. 1).

Дані, наведені в табл. 1, засвідчують, що більшість організованих агрогосподарств віддає перевагу мінеральним, зокрема азотним, добривам, які, як відомо, стимулюють в основному ріст сільськогосподарських культур. Одночасно в результаті нарощування обсягів внесення мінеральних добрив підвищується продуктивність земель завдяки посиленню процесів мінералізації, що, в свою чергу, призводить до погіршення, а не покращення ґрунтів.

Поліпшення та покращення продуктивності сільськогосподарських угідь може забезпечуватись також шляхом збільшення кількості внесення органічних добрив. За науково-обґрунтованими рекомендаціями нині в АПК Карпатського макрорегіону доцільно вносити в розрахунку на 1 га 13—15 тонн органіки. Натомість, як засвідчують дані табл. 1, за аналізований період їх величина зменшилась у 14разів. Нині сільськогосподарськими підприємствами вноситься менше 1 тонни органіки, що явно замало для поліпшення, збереження ґрунтів, а також підвищення родючості землі.

Зменшення обсягів виробництва та кількості внесених органічних добрив у розрахунку на 1 га в аграрному секторі Карпатського макрорегіону пояснюється недостатнім розвитком тваринницької галузі, низьким рівнем фінансової підтримки держави та місцевих органів влади. Розрив, що утворився між потребами в органічних добривах для підвищення родючості земель та тваринницькою сферою в досліджуваному макрорегіоні, потребує запровадження радикальних заходів, спрямованих на реанімацію, відродження тваринництва. Насамперед, це стосується збільшення кількості поголів'я худоби.

За офіційними даними статистики, поголів'я ВРХ в Карпатському макрорегіоні зменшилося у 1,5 рази: з 1265,6 у 2000 р. до 806,5 тис. голів у 2008 р. Однією із найбільш вагомих причин зменшення поголів'я тварин у аграрному секторі досліджуваного макрорегіону є, насамперед, збиткова

Таблиця 2. Структура та динаміка сільськогосподарських угідь у Івано-Франківській області* (на початок року)

	2008		2009	
	тис.га	у % до загальної площі	тис.га	у % до загальної площі
Сільськогосподарські угіддя всього	632,9	100,0	631,9	100,0
в т.ч.: рілля	377,1	59,6	381,6	60,3
сіножаті	83,1	13,1	82,1	13,0
пасовища	130,8	20,7	130,0	20,6
перелogi	25,4	4,0	23,4	3,7
багаторічні насадження	16,5	2,6	14,9	2,4

* За даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області

діяльність цієї важливої галузі, високий рівень затрат на виробництво продукції тваринництва в порівнянні з реалізаційними цінами.

Складність розв'язання зазначеної проблеми полягає в тому, що перспектива розвитку тваринництва значною мірою залежить від структури сільськогосподарських угідь. Йдеться про потребу розширення земельних угідь для виробництва кормів завдяки збільшенню питомої ваги земель, зайнятих під пасовищами, сіножатями, кормовими культурами.

Деструктивність структури сільськогосподарських угідь, що має місце нині в аграрному секторі Карпатського макрорегіону, зокрема в Івано-Франківській області, засвідчують дані, наведені в табл. 2.

Найбільшу питому вагу в складі аграрного фонду області займає рілля. Щодо угідь, призначення яких полягає в формуванні кормової бази тваринництва, то вони займають відносно невелику долю. Таким чином, однією з причин недостатнього розвитку тваринницької галузі в АПК Карпатського макрорегіону слід вважати низький рівень забезпеченості тварин кормами, що в кінцевому підсумку спричиняє недовиробництво органічних добрив. Таким чином, нинішня структура сільськогосподарських угідь у досліджуваному макрорегіоні потребує проведення заходів реформатування земельних площ для потреб нарощування виробництва кормів, формування сучасної кормової бази.

Оптимізувати використання, збереження, поліпшення та охорону сільськогосподарських угідь, покращення якісних характеристик ґрунтів можна також завдяки організації в досліджуваному макрорегіоні екологічно чистого, невиснажливо й раціонального землекористування з одночасним удосконаленням структури сільськогосподарських угідь. Насамперед, це стосується потреби виділення з обігу сільськогосподарських земель, які за своїми якісними характеристиками не відносяться до категорії продуктивних, є надмірно засміченими та забрудненими, тому вимагають іншого цільового призначення.

Недосконалість структури сільськогосподарських угідь у аграрному секторі Карпатського макрорегіону полягає також, як засвідчують дані табл. 2, у надмірній розораності сільськогосподарських угідь. Зважаючи на те, що в складі земельного фонду АПК значну питому вагу займають земельні угідь

для передгірської та гірської зони Карпат, доцільним є проведення реструктуризації сільськогосподарських угідь, збільшивши при цьому площі кормових культур, сіножатей, пасовищ.

Зазначимо, що збільшення частки орних земель як в цілому по Україні, так і в досліджуваному макрорегіоні зокрема, має стійку тенденцію до зростання, що негативно впливає та завдає

значної шкоди використанню, збереженню, поліпшенню та охороні сільськогосподарських угідь. Зокрема, частка рілля у 2008 р. по відношенню до 2004 р. в цілому по макрорегіону зросла на 0,5%, в тому числі в Закарпатській області на 0,6%, Івано-Франківській -1,4, Львівській — 0,2%. Зростання розораності сільськогосподарських угідь є передумовою ймовірності прояви вітрової та водної ерозії ґрунтів, виснаження земельних площ, унеможливорює запровадження сівозмін, спричинює до монокультурності тощо.

Висока питома вага розораних земель у складі сільськогосподарських угідь Карпатського макрорегіону доповнюється зростанням кількості покинутих та необроблюваних земельних ділянок, збільшенням надмірно кислих ґрунтів тощо. Зокрема, за офіційними даними статистики, питома частка кислих ґрунтів у Карпатському макрорегіоні складає близько 80%, що вимагає запровадження радикальних заходів, спрямованих на нейтралізацію надмірної кислотності ґрунтів. Йдеться про необхідність вапнування, проведення меліоративних заходів, що сприятиме поліпшенню структури та складу ґрунтів, оптимізації заходів збереження, поліпшення та охорони земель.

До існуючих традиційних загроз, що негативно впливають на стан земельних ресурсів Карпатського макрорегіону, додається забруднення навколишнього середовища промисловими підприємствами, шкідливими виробництвами. Значної шкоди завдають земельному фонду аграрного сектора підприємства хімічної, нафтопереробної, енергетичної промисловості в Калуші, Івано-Франківську, Надвірні, Бурштині, Роздолі, Стебнику, Новодністровську.

Останнім часом спостерігається значне збільшення кількості автотранспортних засобів, газові викиди яких також спричиняють надмірну забрудненість земельних ресурсів.

Посилення процесів деградації земельних угідь у Карпатському макрорегіоні та зростання рівня їх забрудненості унеможливають організацію їх відтворення відповідно до вимог та нормативів, що нині рекомендуються світовою спільнотою в Концепції запровадження моделі сталого розвитку.

Дієвість запровадження заходів використання, збереження та поліпшення земель АПК в досліджуваному макрорегіоні значною мірою залежить від

об'єктивності даних, за допомогою яких оцінюються нинішній якісний і кількісний стан ґрунтів. Йдеться про інформацію, що міститься в державному земельному кадастрі та має слугувати основою прийняття рішень, спрямованих на поліпшення якісних характеристик аграрних угідь, їх охорону.

Зазначимо, що в Україні зокрема, Карпатському макрорегіоні, нині використовуються дані державного земельного кадастру, що був створений майже 30 років тому. Зрозуміло, що інформація, яка наводиться в цьому документі, далека від вимог об'єктивності. В зв'язку з цим Верховною Радою України в 2003 році було прийнято Закон "Про землеустрій", але роботи із землеустрою сільськогосподарських підприємств, а також землеводів і землекористувачів інших категорій земель припинено. У переважній більшості сільських та селищних рад відсутні оновлені проекти землеустрою. Припинена робота з формування автоматизованої системи державного земельного кадастру, яка мала б забезпечити результати земельної реформи [1, с. 8]. Таким чином, процес поліпшення та збереження земель в аграрному секторі значною мірою гальмується відсутністю об'єктивної інформації щодо нинішнього стану і складу ґрунтів.

Відтворення земельних ресурсів тісно корелює з організацією його фінансового забезпечення, залученням інвестиційних ресурсів. За офіційними даними Мінагрополітики, обсяг залучених інвестицій для потреб охорони та раціонального використання природних ресурсів в Карпатському макрорегіоні у 2008 році склав 162787,9 тис. грн., що становить 5,3% від загального обсягу по Україні, в тому числі 71909,9 тис. грн., або 39,7% спрямовано для проведення заходів у зв'язку з очищенням довкілля. Йдеться про фінансування робіт із захисту й охорони природи, підвищення якості води, скорочення викидів газів, що спричиняють парниковий ефект тощо. Разом з тим, земля як головна продуктивна сила сільськогосподарського виробництва не виокремлена як самостійний напрям залучення інвестицій. В умовах обмеженості фінансових ресурсів слід забезпечити їх використання лише на ті заходи, що мають найвищий пріоритет для суспільства. До таких пріоритетів в сільськогосподарському виробництві, на нашу думку, слід віднести земельні ресурси. Інвестиції у аграрний сектор Карпатського макрорегіону потрібні, в першу чергу, на розробку й впровадження новітніх технологій використання та відновлення земель, побудови нового земельного кадастру, формування науково-обґрунтованих сівозмін тощо. Саме ці напрями інвестування є стратегічно важливими в досліджуваному макрорегіоні й потребують адекватного фінансового забезпечення.

ВИСНОВКИ

Оцінка нинішнього стану використання, збереження та охорони земельних угідь у аграрному секторі Карпатського макрорегіону свідчить про значне погіршення якісних характеристик земель, яке полягає в значному зменшенні гумусу, наростаючому дефіциті основних елементів живлення, підвищенні кислотності ґрунтів, значному забрудненні угідь радіонуклідами, важкими металами, пестицидами, розвитком ерозійних процесів, що в сукупності унеможливує належне відтворення земельних ресурсів. Подальше використання сільськогосподарських угідь має базуватись не на виснажливій їх експлуатації для задоволення лише економічних інтересів суб'єктів господарювання, а й на забезпеченні обов'язковості виконання заходів збереження, поліпшення та охорони.

Перспективними напрямками поліпшення відтворювального процесу земельних ресурсів у досліджуваному макрорегіоні повинні стати: по-перше, інституційне забезпечення процесу моніторингу земельних угідь АПК; по-друге, побудова сучасного державного земельного кадастру та запровадження державного реєстру земельних ресурсів; по-третє, запровадження новітніх сівозмін, що дозволить безістотних фінансових витрат підвищити родючість земельних угідь; по-четверте, фінансова підтримка тваринницької галузі, що дасть можливість поліпшити склад та структуру ґрунтів завдяки збільшенню обсягів внесених органічних добрив; по-п'яте, впровадження сучасних екологічно збалансованих технологій ведення сільського господарства та забезпечення державної підтримки земельних господарств, що організують виробництво екологічно чистої продукції; по-шосте, розробка регіональної програми цільового використання та охорони земель, яка повинна бути направлена на консервацію високодеградованих та екологічно вразливих угідь шляхом виведення їх із сільськогосподарського обігу.

Реалізація зазначених заходів є однією з найважливіших передумов підвищення ефективності використання, поліпшення, збереження та охорони земельних ресурсів.

Література:

1. Бородіна О. М. Державне сприяння розвитку аграрного сектора економіки: виклики часу / О. М. Бородіна // Економіка та держава. — 2006. — № 5. — С. 8—11.
2. Корнійчук Л. Сталий розвиток і глобальна місія України / Л. Корнійчук, В. Шевчук // Економіка України. — 2009. — № 5. — С. 4—9.
3. Новаковська І. О. Концептуальні положення перспективного розвитку земельної реформи / І. О. Новаковська // Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — № 9. — С. 37—40.
4. Уланчук В. С. Шляхи підвищення ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону / В. С. Уланчук, Л. П. Альошкіна // Економіка АПК. — 2009. — № 9. — С. 10—14.
5. Щурик М. В. Поліпшення земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств як складова оптимізації відтворювального процесу аграрного сектора / М. В. Щурик // Агросвіт. — 2009. — № 7. — С. 4—8.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2010 р.